

Прилог за историју комитског покрета у Староме Влаху

КО ЈЕ БИО СИМЕУН ГАГРИЦА

Нововарошки Стари Влах је новембра 1915. године окупиран од аустроугарске војске, а његовим житељима је ропство још теже пало јер се нису честито надисали слободом од кад су 1912. године ослобођени петвековног турског ропства. Није било суђено да у миру издају ране из буна и устанака, да ожале пале за слободу, да обнове разорене светосавске светиње, нити да се прену из чамотиње, заосталости и сиротиње. Новим ратом и швапском окупацијом, старовлашани су бачени у још веће страдалништво, изнова приносећи животе својих синова и кћери на олтар слободе, вере и племена. Гинули су на фронту као војници, на окупираној територији као комити и њихови јатаци, страдали од болештина што су са ратом и швабама дошле, шпијани и проказивани од швапских жбира, убијани од разбраће и контракомита за цак брашна, шаку форинти и понеку златну лиру због старих неизмирених рачуна. Потезом прста или шапатам изговореном речју спраћани су у мемљиве нововарошке, прибојске и пријепољске хапсане, под швапске батине и на вешала. Многи су своје родољубље окајавали по интернацији у Ашаху, Болдогасоњу, Нежидеру и другим логорима Аустрије, Мађарске и Чешке, а неки су тамо и кости оставили. Они који су све ово случајно избегли, гинули су на кућноме прагу, од банди иноверне браће и комшија, помахниталих и острвљених, којима се агонија Србије чинила приликом за освету и повраћај „пустог турског“. На једном од, влагом начетих, зидова цркве Св.Благовештења у селу Штиткову, на спомен списку, од 67. имена житеља села Трудова, изгинулих и помрлих у ратовима од 1912. до 1918. године, налазе се и имена двојице Гагричића: Симеуна и брата му Милутина. И они би били заборављени, да се већ деведесет година у селима испод Јавора и Чемернице, не преноси с колена на колено, народна песма и прича, о Симеуну Гагрици и његовом подвигу на Божић 1915. године (по старом календару). Симеун је инспирисао и Григорија Божовића, учитеља, члана Управе Рашког призренске епархије, српског националног радника са Косова и кума војводе Косте Пећанца, за приповетку „Граничарска коб“ (И.К. Геца Кон А.Д. Београд 1939. године). Мало се, међутим, зна о околностима Симеуновог страдања, чиме би се упот-

пунила слика о његовој личности о приликама у којима се развио комитски покрет у Староме Влаху, и о трагичиједног периода српске историје новијега доба. Дакле, ко је био Симеун Гагрица, и чиме је заслужио те се о њему и данас приповеда? У питоим и од ветра заклоњеним странама на крају села Трудова, изнад Ријеке трудовачке, и под планинским венцем којим се протезао гранични „плот“ између Србије и Отоманске царевине, крајем осамдесетих година XIX века, у вишечланој братској задрузи Гагричића, родило се мушко чедо. На крштењу, у цркви штитковачкој, поп Симо Чакар, у младости „самоволац“ под командом војводе Стевана Книћанина, у српској буни у Војводини 1849. године, надену му име: Симеун. Година рођења није тачно утврђена. Детињство је провео у чобанским играма, чувајући стоку по трудовачким странама и ловећи рибу око воденица и ваљарица трудовачке Ријеке и по Тисовичким вировима. Окретан, брз и сналажљив, важио је за харамбашу у свим дечијим „ђаволуцима“. У зимским ноћима нападао се причинама о хајдучима и мегданима са обијесним Турцима, о мајору Илићу и његовој погибљи на Јавору, слушао пјесме о српском царству и господству, о Милошу и Лазару и неосвећеном Косову. У оближњем Штиткову, крај цркве Св.Благовештења у којој је крштен, 1888. године отворена је прва основна школа у селима на десној обали Увца. Уписују га у први разред код учитеља Чедомира Поповића, родом из Штиткова, који ни сам није имао више школске спреме од четири разреда основне школе. Тешко стање под Турцима натерало Симеуна да често одсуствује из школе. Нешто касније, по свој прилици око 1895. године, он се повремено укључује у комитске групе али и кријумчари робу „испред носа“ турским граничарима.

Уочи балканских ратова, Симеун се оженио Стаником Матијевић из села Амзића. Синови Ђорђе, Милорад и Часлав, које је са Стаником добио, донели су срећу у њихову породичну задругу и све је указивало да је за Симеуна настао период мирног породичног живота испуњеног радом и берићетом. Но, бурна времена су тек наилазила и дан коначног ослобођења из турског ропства се назирао. У деценији која је претходила Првом балканском рату, Турци су зулуме толико учестали да је

стање раје у Старом Влаху постало неиздрживо. Лета 1912. године Симеун се латио пушке и одметнуо у шуму, прикључивши се групи старог комита Рада Обућине из Буковика. Приповеда се да су Симеун Гагрица и Новица Нешовић у њој тешко ранили некакавог аскера са калипољске карауле, званог Елез, „поселицу“ и напасника на част и образ српских жена и девојака. Пошто је после рањавања пао не дајући знаке живота, комити га оставе мислећи да је мртав. Кад се освестио, Елез је успео да се домогне карауле где је на рукама других граничара издахнуо. На питање: Ко те уби? - изустиио је: Не...Не... покушавајући да изговори име Новице Нешовића. Од тада ону јаворску вртачу у којој је смртно рањен, прозваше - Елезова вртача.

Пред рат, Симеун се са дружином, склониио од потера у Србију, али по објави рата први прелази границу на Јавору где му се придружују Радивоје Чкоњевић и поп Чедомир Чакаревић из Штиткова. Комите су у Буковику развиле жешћу борбу на Чукама и то са наоружаним муслиманским башибозлукчим групама из Кладнице и Урсула које су напаале на Буковик палећи српске куће. Тада је погинуо стари комита Илија Поповић, звани „Беранац“ по пореклу из Берана. Тело су комити донели у цркву буковичку у којој га је пронашао прота Милан Ђурића поп Чедомир Чакаревић опојао. Име му је и данас на спомен списку у буковичкој цркви.

Радост победе и слободе није дуго трајала. Већ 1914. године као војни обвезник Краљевине Србије, Симеун одлази у Први светски рат. Као прекаљени комита, бори се у првим борбеним редовима против аустријске војске на Дринском фронту. Кад је Бугарска напала Србију 1915. године, Симеун се обрео у Македонији где је учествовао у бици на Удову. Оно што се потом са њим и другим комитима из наших села догађало, ма колико изгледало спонтано, упућује на планирани потез српске Врховне команде. Основано је претпоставити да је она, приморана на повлачење војске ка југу, и свесна да ће Србија бити окупирана, одлучила да комите и њихове четовође остави на терену Србије и то у њиховом завичају, где би се најлакше одржали под окупацијом. Ту би у датом тренутку почели комитску борбу и послужили као језгро устанка, који би био удар у леђа окупа-

тору. На то упућује и чињеница да су се на подручју нововарошког Старог Влаха, у својим селима, нашли сви припадници комитске групе која је деловала и 1912. године. Тако се и Симеун Гагрица у жеку борби против Аустријанаца, Немаца и Бугара, из Велеса вратио у Ужице, а одатле у родно Трудово, очигледно са специјалним задатком : да делује у непријатељској позадини, да се повеже са другим комитима из овог краја, да штити народ од окупаторских репресалија и да развија комитски покрет Догађаји који су уследили само су убрзали остварење Симеуновог тајног задатка, дајући му обележје спонтаности, како се данас мисли и казује у нашим селима.

Пре него што је војска напустила Србију и пре но што су Црногорци у Мојковцу, на Божић 1915.-те пружили последњи отпор, у Старом Влаху су оживеле злочиначку делатност, бандитско-качкачке групе користећи трагедију Србије и безвлашће, за освету турских пораза, пљачку, уцене и др. По злу се истичала опет група из Кладнице и Урсула у којој су били Мурат и Алија Шабановићи-Шабовићи, чауш Хасан Тарић, Мурат Балтић и неколико њих из фамилија Зорнића, Прашовића и Баждара. Кладнички бандити се осилише као једини господари у селима испод Јавора и Чемернице. У суседним Љепопојевићима за ммета поставише Аља Тарића уместо старог комите Мила Новковића, а потом отпочеше пљачкашки и крвави пир по српским селима са обе стране Јавора, по Голији и ивањичком крају. Отимали су стоку својим суседима и убијали оне који су се некад замерили турској власти, или су важили за „душмане дина и кур-ана“. Под кућом у Кладници, Мурат Шабовић је начинио тор који је пунио опљачканом стоком комшија Срба, под видом глоба и казни. Ко се успротивио и одбио Муратову заповест, страдао је главом. Посебно се био околио на некадашње комите и њихове јатаке. Та 1915. година запамћена је у народу ових крајева по Шабовића зулумима, а књига умрлих парохије штитковачко-буковичке документовано сведочи о томе. Децембра 1915. године Мурат Шабовић је са дружином убио Грујицу Аничича (59) из Дебеле, потом Миљка Рољевића (33) из Божетића, а 18. децембра, приликом напада на кућу и у покушају пљачке трмки са пчелама из уљаника, убио је шездесетогодишњег Јована Копуновића из Буковика, бившег комиту и учесника Раоничке буне кога су турски редифи још фебруара 1904. године покушали да убију пред Ђатовића цамијом у Сјеници.

Муратов крвави пир се примицао кући Гагричића. За Симеуна Гагрицу и његову способност и подвиге, Мурат је знао од раније, као и то да му је био и остао један од најљућих противника и супарника. Григорије Божовић каже да су обојица били заједно у рату и да су били у битци на Удову, али да су један другога сметали и да су очекивали прилику да се међусобно обрачунају. Мурат је за то имао више разлога. По Божовићу, Симеун није хтео да му помогне да се освети рођеној сестри што је побегла из куће и удала се за Србина, а једном приликом назвао га је потурицом одбивши да га Мурат ословљава са „рођаче“, и најзад, Симеун га је понизио као „турчина“ одбивши да му, у знак признања „турске судимље“ пошаље два вола, захтевајући преко измећара Гаљана Зорне (Зорнића), да он њему врати оно што је покрао и опљачкао. Са овим се подударо и догађај о коме се и данас приповеда, а који је Муратову намеру освете убрзао. Наводно, са друге стране Јавора, харала је група некаквог Јована „Бургије“. Најчешће су пљачкали стоку по муслиманским селима, али нису се либили ни да Србима отму по које грло стоке. Противничке у националном и пљачкашком смислу, ове групе би понекад у сретану, припуцале једна на другу. Једном приликом Шабовићева и „Бургијина“ група се сретну на Великим Ливадама, али се не сукобе већ се састану да разговарају. Кад се заподенула реч о томе ко је од њих способнији и бољи, „Бургија“ упозори Мурата да следећи сусрет неће проћи без крви, јер ће му Јован доказати да је његова група способнија и мудрија. Једне децембарске ноћи, „Бургијина“ група се прикраде Муратовој кући у Кладници те му „испред носа“ украде стоку из тора. Знајући да Шабовића торове чувају пси, „Бургијини“ људи, вукући „повјесма тежине“ натопљена лојем и машћу, одмаме псе од торова, а Муратови измећари, мислећи да пси лају и гањају лисице, не хтедоше се, по децембарској цичи, помаљати напоље да виде о чему се ради. Тада „Бургијина“ дружина отвори торове и тихо истера стоку, па је преко Калипоља и Јавора претера у ивањички крај. Кад је свануло Мурат виде да је преварен, но не посумња у Јована „Бургију“ сматрајући га неспособном за такав подвиг, већ помисли на Симеуна Гагрицу, да само он уме и може такву дрскост учинити. То га још више разбесни и учврсти у одлуци да са Симеуном за свагда рашчисти.

Ближио се Божић. Мурат је знао да тај дан свака српска кућа слави као породични празник, да га жељно ишчекује јер ће чељад бити на окупу, да им тада пажња попуштауи да ће тог благог

дана и Симеун бити код куће. На Турциндан вече, Мурат са братом Алијом и Хасаном Тарићем скује план да пођу у Трудово Симеуновој кући на Бадњи дан, да још у току ноћи опколе кућу и да га убију ујутру на Божић, кад из куће изађе. Тиме би показали „Власима“ да их ни Христово рождество не може заклонити од Муратове руке.

Користећи маглу преко Калипоља, Љепопојевића и буковичког засеока Јанковића, злочиначка тројка се неопажено докопала шуме Припорца спустивши се у долину реке Тисовице и њоме стигла у Штитково. Како је још био дан а Трудово није било далеко и да се не би открили, Мурат са пратњом сврати кући „свога побратима“, Радивоја Чкоњевића, угледног домаћина и члана црквено школске општине штитковачке, онога који се 1912. године заједно са попом Чедом Чакаревићем придружио комитима на Јавору кад је објављен рат Турцима. Видећи ненадане и наоружане госте на Бадње вече, Радивоје се „јаду досетио“ да је некоме „испијена самртна чаша“ и да ће се зло догодити ако нешто не предузме. Зато госте почне гостити печењем, прекршивши светињу Бадње вечери напајати вареном и замедљеном ракијом, како ли их опио и што дуже задржао и не би ли дознао коме су у походе пошли. Кад се Мурат већ пијан изрекао да кане у Трудово по главу Симеуна Гагрице, Радивоје тек навали на њих пиће, тобож обрадован, наздрављајући њиховом науму:

“Е, нека сте ријешили да и њему до’акате, вала је и био таки катил, што се од њега живјети није могло“.

Кад је свануло, бандити видеше да су одоцнили и да ће открити присуство у Трудову и заседу Гагрици. Видећи да онако пијани не одустају, Радивоје Чкоњо их стане охрабривати, доливајући им медљене ракије за срећна пута, надајући се да ће их Симеун и његови укућани на време опазити и спремно дочекати. Мурат са друштвом похита Трудову пртећи снијег који је падао целе ноћи, те пијани и сморени стигну његовој кући кад се већ добро одјутрило. По старом српском обичају о Божићу, Симеун и укућани су се тек били окупали и обукли ново рухо кад је Симеунова снаха угледала и кућну чељад обавестила да су им дошли немили и наоружани положајници. Симеуну је пушка била скривена у слами у котару. Да би добио на времену, он пошаље снаху пред кућна врата са дететом у колевци да умоли Мурата да не просипа крв на свети дан и да прихвати шишано кумство. Видећи да „положајници“ са пушкама опкољавају кућу и покривају обоја кућна врата, Симеун се спусти у избу кроз „калкан“ начињен у па-

тосу собе, па искочи напоље и, хитро као мачка, претчи до котара. Да заштити и покрије брата, млађи Милутин, из револвера припуца на Мурата, али га само рани. Муратова пушка беше бржа, а око прецизније те Милутин погођен куршумом паде на кућноме прагу. Домогавши се пушке и видећи да му брат погибе, Симеун прихвати очајничку борбу са Муратом, Алијом и Хасаном, вребајући се око стогова сламе. Вичан варакању, прекаљени комита је стрпљиво измамљивао из заклона Мурата и његове јунаке, па онако, са подине, једног по једног, сву тројицу побио..

Приповеда се да је Симеун код мртвог Мурата пронашао списак од око осамдесет Срба које је требало ликвидирати, док је његово име било на трећем месту. Он објави овај списак па се одметне у шуму јер му опстанка кући није било ни од Шваба ни од Шабовића и Тарића освете. После неколико дана у Трудово су дошли Шабовићи и други кладничани да преузму тела бандита и на саоницама их превезу у Кладницу. Уз њих су били аустријски солдати као обезбеђење. И тада су Шабовићи и кладничани били осииони, те уз подршку Аустријанаца, наредише српским женама, из засека кроз које су пролазили, да иду за саоницама и по српским обичајима наричу за мртвим бандитима. У Буковичком засеку Јанковићи, још се приповеда како је једна старија и отреситија жена из фамилије Чкоњевића упркос аустријским војницима и озлојеђеним кладничанима, „назор запијевала“: -Куку тебе, ој Мурате, одсад до вијека, ће изгуби главу лудо, мој бјелокапићу.... Још се приповеда да Симеун није нашао на мртвине Мурату ћемер злата који је вазда, под пазухом носио, већ га је пронашла Муратова и Алијина мајка кад су их у Кладницу донели. Мурата, Алију и Хасана кладничани сахранише као „шехиде“ ван гробља на Кладничком брду, где им се мезарје и данас познаје.

Симеуну се придружило још око тридесет другова, међу којима и они из ранијег четовања. Ту су били Влајко Ђурчић зв. Ђурка из Трудова, Урош и Влајко Пурић из Радијевића, Миле и Влајко Новковић из Љепојевића, Новица Нешовић из Љепојевића, Проко Радишић и један Рољевић из Божетића, Божо Бобовић-Поповић из Буковика, Јосиф Куртић из Штиткова, Лексо и Мирко Аничичи из Дебеле, однекуд су се ту обрела и два Руса и једна жена-комита, по имену Тинка (или Финка) Стојић, девојка од својих 17-18 година из села Дебеле. Аустријанци су одмах приступили уништавању „бандитских“ група. Да би застрашили народ и одвратили га од јатаковања комитима ка-

ко би се њима лакше супротставили, прибегавају претресима села тражећи скривено оружје, злостављању, интернацији виђенијих људи, хапшењу, мучењу и ликвидацији тобожњих комита и њихових јатака или оних код којих су проналазили оружје. У сећању мештана подјаворских села остало је да се Симеунова група, углавном кретала и деловала од Златара до Моравице и од Сјенице до Златибора, а Среска војна команда из Нове Вароши, маја 1917. године, извештава „да су у околини Нове Вароши активни хајдуци“. Акције су биле усмерене на обрачуне са аустријским жандармима, пресретање и ликвидацију сарадника окупатора, нападање на зеленаше и швапске доушника и отимање опљачкане стоке од плљачкаша из суседних села. Комити су особито били кивни на аустријске доушнике које су ликвидирали без милости, а посебно су се свирепо обрачунавали са тзв. контракомитима, издајницима које су аустријанци посебно обучавали, одевали у комитску одећу, наоружавали и пуштали на терен да, тобож као изгубљени комити, траже „везу“ са комитским групама, да се у њих убаце и да потом делују деморализаторски или да проказују и убијају истакнутије комите, њихове командире и четовоје.

Група Симеуна Гагрице свакако није била случајна и изолована група која је деловала самостално и по своме нахођењу. Очигледно је да је Симеун одласком у комите отпочео реализацију задатака из 1915. године. Такође је, готово сигурно да је ова група имала везу са комитским групама и појединцима на подручју моравичког краја. По предању, група је у јесен 1917. године требала да се сједини са некаквим „шумадијским одредом“. Обзиром да је таква јединица непозната, по свему судећи, радило се о одреду топличких комита и устаника, који су са Копаоника продрли у моравички крај почетком августа 1917. године са намером ширења устанка у овим крајевима. Стицајем околности до спајања „топличке групе“ или „шумадијског одреда“ са Гагрицином групом није дошло. Разлози су остали непознати, али је потпуно извесно да је узрок трагедије обе групе, била издаја.

Убиством Симеуна Гагрице, прво је разбијена његова група. Издаја је била добро смишљена и изведена а извршиоци су вероватно, имали многоструке личне мотиве да до сједињења група не дође. По казивању мештана Буковика, Љепојевића и Штиткова, трагедија се догодила у зору 4. октобра 1917. године, у Нешовића шуми испод Звијездиног Дола у селу Љепојевићима, на средокраћу пута од засека Нешовићи до

потеса Туваљевица-Велика Раскрсница. Група је заноћила у вртачи окруженој шумом и док је већина још спавала неко од њих је пушком, из које је пуцањ „пробудио зору у Јавору“, на месту убио Симеуна Гагрицу. Приповеда се и о некаквом нехатном убиству при чишењу оружја или у упоређивању и испитивању чија је пушка боља и лепша, али та прича само указује на могући начин извршења злочина, док убиство још три лица ипак указује на намеру, а не нехат. Она два Руса и Тинка Стојић, су се, наводно, успротивили злочину, али су убице и њих ликвидирале. Тинка је, видећи исту судбину, покушала да бежи, али ју је куршум стигао недалеко од мртвих Симеуна и Руса. Аустријанци су тела убијених изложили на Голом Брду у буковичком засеку Јанковићи као опомену становништву и како би изгледало да су их они побили. Међутим, свештеник Чедомир Чакаревић, познати национални радник и врсни познавалац локалних прилика пре и за време рата, по доласку из интернације, у реконструисаном протоколу умрлих православне, штитковачко-буковичке парохије, уписао је да је Симеун Гагричић погинуо 4. октобра 1917. године, у Туваљевици, „од својих другова“ а да је Финку (или Тинку) Стојић, 4. октобра 1917. године у Туваљевици „убила њена дружина“.

Два и по месеца касније, Аустријанци су уништили и топличку групу. Комите које је примио у своју кућу „на со и хлеб“ проказао је аустријанцима Андрија Грбић из села Дубраве код Ивањице. У херојској и очајничкој борби под Јевачким Стијенама у долини реке Буковице, у раним јутарњим сатима 20. децембра 1917. године, убијено је свих седам топличких комита. Издајник и убица, Симеуна Гагрице, Тинке Стојић и двојице Руса, је непознат. Остало је питање није ли неко из групе био „контракомита“, или је, како се приповеда, „турско злато“ из Нове Вароши, а можда и из Кладнице, нашло пут до неког од „другова“ коме је грамзивост била јача страна од части.

Народ је највећи судија, али у овоме случају ни после деведесет година није одгонетнуо ко је и због чега извршио гнусни злочин. Остала је сумња и слутња и тек понеки рески шамар по образу онога који је, највероватније, све знао а ћутао, или изврдавао одговор на питања, кад би се наши сељани на каквом годетима присетили прошлости. Питање „ко уби Симеуна Гагрицу“ неће добити одговор „до вијека“, али ће и прича о његовом јунаштву и трагичној смрти трајати, по Његошевој „Благо томе ко до вијека живи, имао се рашта и рађати“.

Бошко Б. Којунувић

У Старом Влаху, између Златара и Златибора живели су људи необичног кова

СТАРИНСКИ ЉУДИ

Једни у кући веле да се из звучника „транзистора“, који је у дворишту био окачен о пармак, зачула Силвана, други да је запевала Лепа, знам само да је то била нека љубавна изворна песма и да је стари мајстор под шајкачом, који је јеловом тактом прекривао нашу нову колибу, застао, спустио брадву на маију, и да су му на очи удариле четвороструке сузе. Остао је тако налакћен све док и последњи звуци песме нису замрли. Сузе су капале по баскијама и такти, а онда је сукненим рукавом обрисао очи и наставио да брадвом теше јелове дашчице, као да се ништа није десило.

Ми у кући а и у читавом комшилуку, Драгомира Матијевића из Вилова по томе смо запамтили и памтићемо га док смо живи. По том тренутку његове изненадне слабости, сузи која га је тог дана издала пред народом и тајни коју је та песма у њему разбудила ...

Свима нам је то тада било чудно, као да он, Драгомир, сељак из Вилова, није ни имао право на сузу и осећање...

А тог Драгомира, Бог да му душу прости, а и он мени да не замери што му по костима данас претурам, ко год у читавом крају помене, обавезно дода - „старински човек“. Као да сем те две речи ништа друго и није потребно да се опише и читав његов живот, оно што је био и урадио, и оно што је иза њега остало. И сви, који га помену, обавезно још додају да - таквих људи више нема, нити ће их бити. Тако добрих и мудрих, сталожених, а истовремено и врлетних и на свој неки по-

себан начин понекад и осорљивих, оригиналних, мисле...

О тим старинским људима, још се у Старом Влаху, у дугим ноћима око Божића, у оно мало кућа у којима још има чељади, причају старинске приче. Причају их они који су са тим људима као деца чували овце и говеда, поносни и важни пред осталима што су их познавали. Понекад и очевици по-

„проставио каву“, и онда би њих двојица уз „зету“ или „драву“, без лампе „гашњаче“ или свеће, само уз пламен из шпорета „фејзовца“ што га је прaviо мајстор Фејзо из Пилатовца код Пријепоља, зору чекали егленишући. О чему, нити ко зна, нити ко може посведочити, јер, сведока тих разговора нема. Не зато што они нису били занимљиви, или што су Драгомир и

Старине из Вилова

јединих догађаја, по којима се ти „старински људи“ још памте, али, остаје некако нејасно причају ли се те приче због тих старих људи, или због оних који их причају и који на тај начин само жале време које је прошло и своју младост у том времену.

Знао је, теку те приче, Драгомир Матијевић, у своје време да у два сата по поноћи пређе преко Љубичине и Салијеве равни, и преко страшне шуметине зване Врхови, и да далеко пре првих петлова тојагом закуца на врата свог исписника и далеког рођака Гвоздена у суседном засеоку. Гвозден би, нов готов, као да је пет по подне, устајао из кревета, заложии би ватру,

Гвозден бранили некеме да их слуша, него из једноставног разлога што су у Гвозденовој кући сва остала чељад у то доба ноћи чврсто спавала. Свети Бог зна о чему су њих двојица, огрнути кожусима, уз дуван, пред шпоретом, по сву ноћ причали.

Драгомир је имао брата Срета. Драгомир Срета никада није звао по имену, него - „брате“, а Срето је Драгомира звао „брато“. И Срето је био „старински човек“, знао је да направи цероте и мелеме који су и најљуће ране и санције лечили. Знао је сваку травку од Врхова до Камља и Златара. Знао је, веле те старинске приче,

на пртини или шимском путелјку и најчемернијег за час посла да разговори, одагна му црне мисли, и да овај после тог сусрета пут настави као да је други човек.

- Таквих људи нема више, нити ће их бити - кажу у Виловима.

Срето је у врту под својом брвнаром гајио свакојаке биљке, тикве и боранију, божуре и траву гавез од које срстају кости, али су свим пролазницима понајпре у очи падале велике црвене руже, а Срето је своје укућане и пријатеље тако и звао - кога „ружо“, кога „миле“, кога „лале“, „ране“...

У том врту, некако пред старост и пред смрт, Драгомир и Срето понајвише су времена и проводили, седећи на клупици, сатима и сатима разговарајући, често и шапатам, да их други не чују, као да се за читав претходни живот, за шездесет и кусур година нису довољно наразговарали, као да су један другог жељни остали...

Старински људи...

Гвозден Матијевић из Забрдаша, био је Драгомиров велики пријатељ. Толики да су понекад знали да по седам дана седе, разговарају, пију ракију и певају извика. И нико од чељади у једној или другој кући није смео нити да их погледа, камоли да им нешто

каже. Драгомир је знао да у зору са воловима и колима пође у дрва у шуму звану Студенац, путем поред Гвозденове куће, а како у то доба, као сада, није био обичај да се поред куће пријатеља прође тек тако, обично би свратио, а онда, пред зору идућег дана, у Гвозденовој кући, текао би следећи разговор:

- Видиш ти Гвоздене, волика дрва имаш, доћи ће ти једног дана Русо (Драгомир је по овим подразумевао силну руску војску), сва ова дрва налагаће ти око куће и запалиће ти кућу - почињао би Драгомир који је живот провео у уверењу да веће силе до Руса нема, и да ће они, кад тад светом завладати.

- Аи, црњо, у праву си, Русо је то, него, натовари ти кола дрва са моје класе ће да идеш у Студенац да се мучиш - пристајао би Гвозден из прве.

Тај Гвозден Матијевић, старински човек, некад добар ко хлеб, некад врлетан до зла бога, јаторнији од свих осталих рођака, једном је тако, иза рата, љут, псовао партију по дворишту, истог трена ка граду је, по обичају, одмакао комшија да га пријави, а кад се комшија вратио из вароши, на путу га је сачекао Гвозден:

- Сврати комшија да преданеш, на каву и ракију, уморио си се...

По овим причицама, исечцима из живота, ти људи остали су упамћени. Не по томе колико су дана, ког пролећа, провели у орању и влачећи њиве, и колико су крвавих жуљева зарадили тискајући трупе низ Студенац до Увца и правећи на Увцу керепе, како су хранили чељад, отимајући тек помало од живота, него по томе што су по сву ноћ седели испред шпорета и причали.

То су били ти старински људи, каквих више у Старом Влаху нема.

А и онај „транзистор“, односно радио апарат на батерије, са почетка приче, био је „старински“. Колико знам, најмање једном је са врха нашег зеленог креденца треснуо о дрвени патос, други пут је са клупе слетео у лавор пун воде, и у оба случаја ништа му није фалило, наставио је да свира. Данашњи транзистори тешко би то преживели, као што и данашњи људи, сигурни су у Старом Влаху, нису ни прићи оним старинским. Ни у сталожности ни у врлетности.

А, можда је то само зато што су они живели у она стара, старинска, а ми живимо у ова, садашња, обична времена.

Зоран Шайоњић

Милутин Дедић: Хиландар, лавирани туш у боји, 1997.

ПОЛИМЉЕ ПОСТОЈБИНА МНОГИХ ВАЉЕВАЦА

Колубара и Подгорина“ (Београд 1907) Љубомира Павловића, најважнија међу свим досадашњим књигама о ваљевском крају и о Ваљевцима, бележи да су се Драгићевићи из села Брежђа доселили, пред Кочину Крајину, из Дренове код Пријепоља у Мургаш код Уба. Одатле се део њих вратио у планински предео населивши се у Брежђу. Зекићи су из Косатице „до Пријепоља“ досељени у Дегурић код Ваљева после Кочине Крајине. Из Косатице је у Дегурић дошао и родоначелник Марковића, он је био селски слуга. У Косатици је и постојбина Станковића, становника Драчића (дошли су пре „опште сеобе у 17. веку“), Гојковића у Вртиглаву, Петровића у Дучићу („скорашњи досељеник, призетио се у Миловановиће“), Јовановића у Придворици (дошли у Првом устанку), Пејића у Робајама (такође досељеник у Првом устанку) и Марковића у Толићу (призетио им се предак у Јовановиће). А из Дренове, поред брежђанских Драгићевића су и: Јовановићи у Дупљају, Јовановићи у Јајчићу код Љига (досељени у Првом устанку) и Пановићи у Планиници (њихов предак је „дошао уз Бабинску разуру“ и призетио се у Кобасице).

Полимље је у тој старој књизи споменуто на 81 страни, а Стари Влах још и више пута - на 102 стране.

Очигледно је из ових примера да су предели у окружењу Пријепоља постојбина многобројних Ваљеваца. О томе би се, уосталом, могла написати књига поприличног обима. Ови примери сведоче и о томе да везе ваљевског краја и Пријепоља имају вишевековну историју која ће, уздамо се, наћи и свог миса. Наша је, међутим, амбиција много скромнија - указивање на понеке епизоде из те дуготрајне блискости. При том ваља имати у виду чињеницу да су људи из Полимља и из Пријепоља често одлазили на север, па између осталог, и у ваљевски крај: у Колубару и Подгорину, Тамнаву и Качер. Одлазили су ради бољег живота, али и због личне безбедности. Понеки, пак, ради школовања. Имало је, међутим, и још има, кретања у супротном смеру.

Сретен Вукосављевић, наш знаменити социолог села и универзитетски професор, учио је извесно време Ваљевској гимназији. Дошао је у њу са неколицином вршњака 1892. године као благодетанац (стипендиста) српске владе. Најпре је становао „код Живка Тешаћа благајника б. батаљона, затим

код Стевана Фотића, пензионисаног директора Ваљевске гимназије, па код неког Јанковића, председника суда у пензији“. На крају школске 1894-95. године имао је пет петица и три четворке (између осталог, из владања). Кад је 1895. укинута стипендирање ученика из тих крајева у Ваљевској гимназији, Вукосављевић је наставио школовање у Београду и Алексинцу.

Пре Сретена Вукосављевића у Ваљевску гимназију је дошла још једна група благодетанаца из Пријепоља и других неослобођених крајева. Међу њима је био и Алекса Станишић (рођен 1877. године у Пријепољу, у угледној трговачкој породици). Он је први доктор наука у свом завичају; школовао се у Лајпцигу, Јени и Паризу.

Из Пријепоља је пореклом - по оцу Николи, баштовану - један од значајних професора Ваљевске гимназије, Живорад Марковић. Рођен је у Ваљеву 1895. године где је завршио гимназијско школовање и 1922. постао гимназијски наставник. Кад је 1940. године основана Друга ваљевска гимназија Марковић је постављен за вршиоца дужности њеног директора и то био до јуна 1945. Међу првима је у Ваљеву играо фудбал. Иначе, Живорадов деда Марко презивао се Дробњак.

Први директор Пријепољске гимназије, у раздобљу 1913-15. био је Живко Јоксимовић. Он је раније, школске 1902/3. као суплент са три године службе, започео наставниковање у Ваљевској гимназији, али је после годину дана отишао из ње. Предавао је географију и сродне предмете.

Ристо Јањушевић, рођен у Бабинама 1868. године, учитељовао је у ваљевским селима. Био је у Поћути и Рајковићима. Детињство је провео у Ужицу и тамо започео школовање. Умро је у Београду 1932. године.

Неколико десетина Ваљеваца учествовало је, 4. децембра 1943. године, у жестоком боју партизана и Немаца у Пријепољу. Они су се налазили у саставу Прве шумадијске бригаде. Међу њима су били и двојица потоњих народних хероја - Милош Миша Дудић и Радивоје Јовановић Брадоња. Неколико Ваљеваца је онда за свагда остало у Пријепољу.

Мноштво дечака из Пријепоља и других места у Полимљу долазили су у Ваљеву да уче Средњу пољопривредну школу. Међу њима првенство припада Николи Милошевићу из Дражевића који је овде завршио школовање 1928.

године. Његови следбеници су: Михаило Обућина из Нове Вароши (дипломирао 1939), Милутин Пурић из Радичевића (1930), Жарко Тодоровић из Нове Вароши (1932), Михаило Баковић из Карошеvine (1938), Раденко Лучић из Винице (1939), Дарко Мелентијевић из Пријепоља (1940), Боривоје Бојовић из Седобра (1952) и други.

Ваљевско село Дивци имало је у својој давној прошлости везе са Дивцима из околине Пријепоља, којих има у истоименом селу као и у Звијезду, Мијанама и Виноцкој. Љубомир Павловић у „Колубари и Подгорини“ претпоставља „да су се старе породице или новије звали Дивци, па су по томе дали име селу“. Има и новијих мишљења у том правцу (Александар Лома у Календару „Колубара“ за 2000. годину).

Новинар и књижевник Лазар Комарчић од Прибоја имао је свега пет година када се са мајком, сестром и братом доселио у Ваљево (1844) где му се већ налазио отац. У Ваљеву је завршио основну школу, а као одрастао човек неколико година је био приватни учитељ деце имућнијих Ваљеваца. Лазарев отац, Милинко Комарица, бавио се овде дунђерским пословима

Прото Јевто Поповић Кувела, дугогодишњи парох у Пријепољу, склопио се у ваљевски крај после слома Бабинске буне, подигнуте под његовим вођством 1875. године. Најпре је имао парохију у Ћелијама па у ваљевској Грачаници. Рођен је у Бабинама 1809. године, а умро у Стубу, код своје куће, 1912. године. Почива у Ћелијама поред Илије Бирчанина. Његов син Васо, рођен у Бабинама, такође је био свештеник у истим местима.

Љубомир Павловић у својим антропогеографским проучавањима бави се и Полимљем, али тај део његовог опуса није публикован. Најважнији део Павловићеве заоставштине чини рад „Порекло становништва Санцака“. Настао је у раздобљу 1923-33. и испуњава пет школских свезака. Његовој заоставштини припада и рад невеликог обима под насловом „Забелешке из Санцака 1923-33“.

Сасвим је сигурно да оваквим фрагментарним прегледом повезаности две поприлично удаљене области та тема није потпуно исцрпљена. Могуће је, према томе, да њен наставак уследи на овом месту за годину или две дана. Или у некој другој публикацији.

Здравко Ранковић

У РАШКОЈ ОБЛАСТИ КРАЈЕМ XIX СТОЛЕЋА

ЦРКВЕНО ШКОЛСКА АУТОНОМИЈА

У Османској империји до младотурске револуције 1908. године хришћанским народима није било дозвољено никакво политичко организовање. Ради очувања националног идентитета, колективне и личне сигурности, Срби су се у Старој Рашкој окупљали и организовали у црквено-школске општине. Те црквено-школске општине временом су постале не само верске и културне заједнице већ и заједнице свеопште активности српског народа у турској царевини. У складу са ондашњим општим условима и локалним приликама турска власт је дозвољавала извесну самоуправу и деловање српског народа кроз рад тих црквено-школских општина. Општине су бринуле о обнављању цркава и манастира тамо где је то било могуће, затим су се бринуле о отварању школа, постављању учитеља и њиховим платама. Радиле су и на оснивању библиотека, читаоница и певачких дружина, затим новчаних фондова и неких других културних и просветних установа. Водиле су и матичне књиге, браниле сељаке чифчије, па чак и решавале имовинске спорове. Често су долазиле и у ситуацију да морају да искажу и своје ставове по многим важним животним и друштвеним питањима од интереса за српски народ. Због тога се мора рећи да је српска православна црква одиграла одлучујућу улогу у развоју и очувању верске и националне свести код српског народа.

Отоманске власти не само да се ни су радвале оправкама порушених цркава и манастира већ су такве активности црквено-школских општина ометале измишљајући разне услове и постављајући сваковрсне препреке. Посебна је прича о понашању турских локалних власти. Ипак је турска влада морала под притиском европских хришћанских држава да попусти и понегде дозвољава чак и изградњу нових цркава, али и због упорности црквено-школских општина да се добију дозволе за оправку или изградњу нових храмова. Интересантан је пример рада црквено-школске општине у Сјеници око добијања дозволе за изградњу цркве у граду, јер од градских центара у Рашкој области једино Сјеница тада није имала цркву. Нове цркве су тих година биле изграђене у Пријепољу, Митровици и Штављу па се и сјеничка црквено-

школска општина одлучила за тај подухват.

Још 1881. године црквено-школска општина у Сјеници поднела је захтев турским властима за изградњу цркве у граду. Турске власти никако нису хтеле да удовоље том захтеву. Међутим, сваке године заредом и упорно је црквено-школска општина слала тај захтев. После 12 година султан је својим ферманом 1893. године дао дозволу за изградњу цркве на месту које је било већ одређено. Ферман је јавно прочитан и Срби су одмах почели да довлаче материјал за градњу, али сјенички прваци уз помоћ бројних Арнаута супротставили су се и омели даље припремне радове претећи силом и људским жртвама. Локалне турске власти у Сјеници су 12 година ометале добијање дозволе за изградњу цркве, а када је султан коначно потписао ту дозволу локални функционери и обесни Арнаuti су били спремни и на оружане сукобе само да до изградње не би дошло. Због такве ситуације у Сјеници Српско-православна општина је упутила опширно писмо министру иностраних дела Србије. У том писму моли се Влада Србије да преко Рашко-призренског митрополита о свему обавесте Васељенску патријаршију како би она интервенисала код Порте. Писмо су потписали протојереј Василије С. Церовић, председник, свештеник Јосиф Ф. Балшић, Антонио Букумира, Раденко Петроновић, Симо Тубић, Симеун Ј. Карамарковић, Спиро Јанковић и Димитрије А. Павичевић. Сви су били чланови управе црквено-школске општине. Деловођа Општине био је учитељ Стеван Бојковић.

Ипак у западном делу Рашке области, тј. Пљеваљском санџаку у том периоду извршене су оправке манастира Бање код Прибоја, цркве у Дубочици и на Илином брду, затим коначно манастира Св. Тројице код Пљеваља као и манастира Добриловине на реци Тари. Те цркве и манастире оправљале су црквено-школске општине захваљујући благонаклоном ставу тадашњег муте-

Манастир Милешева, 1880 година

сарифа Пљеваљског санџака Сулејман-Хаки паше. Међутим, тај исти турски паша је био забранио Србима из Пљеваља, Прибоја и Нове Вароши да присуствују освећењу новоизграђене цркве у Пријепољу 1896. године. Велику помоћ у обнављању и изградњи цркава и манастира као и у обезбеђивању неопходних црквених ствари пружала је Краљевина Србија. Преко српске царинарнице на Јавору одвијала се веома жива кореспонденција између школа и црквено-школских општина и српске владе, односно Министарства иностраних дела које је спроводило све те активности. Новац, црквене књиге и потребна црквена опрема такође су се пребацивали у западни део Рашке области, као и за Сјеницу, преко српске царинарнице на Јавору.

До српско-турских ратова 1876-1878. године школска питања православних Срба решавана су у оквиру патријаршијских права Васељенске патријаршије. Још увек је тада у Отоманској империји владало мишљење да су школство и просвета и култура уопште брига и обавеза цркве, а не државе. Међутим након делимичног расплета Источне кризе на Берлинском конгресу 1878. године турске просветне власти, а посебно локалне власти настојале су да строго контролишу српске школе и учитеље и целокупан културно-просветни рад како школа тако и црквено-школских општина и разних друштава и удружења. Другим речима речено до тадашња црквено-школска аутономија је све више ограничавана и ометана, мада ни до тада није све сјајно.

Турске власти чиниле су велике и често тешко решиве тешкоће у оснивању и у раду већ отворених српских школа. Затварале су тек отворене основне школе, прегледале и претреса-

Из парохијских белешки

О ПОДИЗАЊУ ЦРКВЕ У ВЕЛИКОЈ ЖУПИ

ле школе и школске програме, провеле учитељске дипломе задржавајући их што дуже на провери, ометали постављења учитеља и прогнали их и слично. Посебне су тешкоће искрсле када је почео снажан притисак турских просветних и других, нарочито локалних, власти да се у српске основне школе уведе турски језик као обавезан предмет. Било је предвиђено да српској деци у школама турски језик предају хоце или да српска деца турски језик уче у мектебима. Срби у Рашкој области су се тој намери турских власти упорно супротстављали и захваљујући подршци српске владе, односно њене дипломатије тај проблем је решен тако што се одустало од увођења турског језика као обавезног предмета у српским основним школама, али је та обавеза остала за српске школе вишег нивоа.

Султановом ирадом и наредбом великог везира од јануара 1891. године одређена су црквено-школска права хришћана у Османском царству. Овим турским државним актима предвиђало се да убудуће школске програме за српске школе саставља и потврђује Васељенска патријаршија у Цариграду и надлежна митрополија, тј, Рашко-призренска. Такође је било предвиђено да и учитељске дипломе потврђују митрополије. После свих тих обавеза на крају су и турске просветне власти увеле обавезу да и оне прегледају школске програме, учитељске дипломе и акте о постављењима учитеља. Турске власти су забраниле употребу многих уџбеника и проглашавале нека учења за њих неподобним па су на основу тога многе учитеље прогнали, вршили заплене књига и затварали школе. Било је и хапшења учитеља и слање у турске затворе.

У казама Сјеница, Нова Варош, Пријепоље, Бијело Поље и Беране у школској 1892/93. и поред свих сметњи и тешкоћа било је 27 српских основних школа у којима је наставу редовно похађало 1102 ученика. Међутим треба истакнути да је наставу похађало и 216 девојчица. Код учитељице Софије Вукадиновић у Пријепољу похађала је школу и једна муслиманска девојчица. То је тада био једини случај.

У Рашкој области у последњој деценији XIX stoleћа ипак је отворено, уз огромно залагање црквено-школских општина и помоћ српске владе 12 нових српских основних школа. У тој деценији отворене су школе у Радијевићима и Штиткову 1890, Зубином Полеку 1891, Штављу 1893, Аљиновићима 1895, Будимљи и Бобову 1896, Мелјаку и Отилову 1898, Ржаници, Бучу и Гораждевцу 1899. године.

Салих Селимовић

Место Велика Жупа, која је у време мог службовања била у саставу бродаревске парохије, формирана је административном одлуком епархијских власти, арондацијом бивших парохија великожупске и страњанске, од 1. априла 1959. године. Налази се уз магистралну пута и пруге Београд-Бар на седмом километру од Пријепоља, у једној питомој равници. Бродаревску парохију чинили су: Бродарево са околином, Страњани са засеоцима, Комаран са засеоцима, Велика Жупа са засеоцима, Камена Гора са засеоцима и села Кање, Миоче и Добриње у општини Бијело Поље. Парохија је имала око триста педесет домова који су вршили верске обреде и у свој дом примали свештеника, док је укупан број православних домаћинстава био много већи. На територији парохије живе у већини православни Срби, мада има и муслиманског живља.

Парохијани Велике Жупе и околних села дуго нису имали своју парохију и сталног свештеника, све до 1928. године. У погледу духовних, литургијских и других верских обреда били су зависни од суседних парохијских свештеника: пријепољског, страњанског, сељанског и дубочичког. Такво стање трајало је до 1928. године, када је парохија у Великој Жупи формирана као самостална под називом великожупска, а њен први парох био је Милош Јевђевић. И даље парохија има тешкоћа јер се на њој свештеници мало задржавају. Изгледа да је главни разлог био што парохија није имала свој храм.

Да би решили овај проблем, жупљани доносе одлуку о подизању парохијског храма 1938. године.

Благослов за градњу цркве дао је и темеље осветио блаженопочивши митрополит дабробосански г. Петар Зимољић. Плац за цркву поконио је Михаило Досковић из Велике Жупе, за време парохијског службовања свештеника Бранимира Пурића, а средства за градњу обезбедили су парохијани Велике Жупе и околних села, у виду добровољних прилога. Изградња је почела 1938. године, са великим еланом и видним успесима докле није обустављена страхотама Другог светског рата. Камени зидови у висини од 2,50 до 3,00 метра остали су као неми сведоци на те тешке дане, све до 1967. године,

када су Епархијске црквене власти на молбу парохијана и црквене општине Бродарево, донеле одлуку за довршење цркве.

Радови на цркви озваничени су на Тодорову Суботу 1967. године, у зидинама храма, после свете Литургије и причешћа, избором грађевинског одбора у који су једногласно изабрани вољом 150 присутних: парох Миле Вуловић, Војко Несторовић, Будимир Лазааревић, Рајко Несторовић, Милосав Малешкић, Милош Шпица и Раде Ћубић. За председника је изабран Војко Несторовић, угледни домаћин из Велике Жупе.

Прилози за изградњу цркве прикупљани су, ИСКЉУЧИВО, код цркве и преко огласа у „Православном Мисионару“, који су се кретали од обичних приложника до добротвора. Треба истаћи залагање и труд надлежног пароха, како рече Господин Митрополит: „...који је као млад свештеник показао зналачку и организациону способност искусног свештеника, а уз подршку и велики труд грађевинског одбора“.

Овако успешан почетак и само одобрење о извођењу радова, Месне власти су ИГНОРИСАЛЕ и на сваком кораку ометале радове на цркви, што лепо илуструју стихови песме посвећене изградњи храма:

„... Прилогом за цркву отпоче се лепо,
али неки људи поступише слепо.
Да би омели градњу цркве наше,
они почеше одборнике да страше.
Једне ноћи неки недозвани људи,
урадише глупост да се свак жив чуди.
Попалише сена наших одборника,
како од изградње не би било ништа.
Иако изгоре сва та сува трава,
идеја о цркви остала је здрава.
Не уплаши ништа одборнике наше,
јер закон и правда њих подржаше.
Држаће их, брате, од сад и до века,
јер здравом разуму не треба лека.
Ко уради ово било га срамота,
он је људски изрод, духовна сирота“.

После овог „херојског подвига“, на згаришту свог изгорелог сена, председник грађевинског одбора не јадикuje за изгорелом имовином, већ пред окупљеним комшијама храбро се држи и каже: „...браћо и сестре, ова паљевина наше имовине, направи цркву у Великој Жупи!“

И заиста, ове пророчки надахнуте речи нашег председника у потпуности су се обистиниле и као најоштрији мач сасекли су пиромане у корену да се више нису могли опоравити, као ни њихови налогодавци, а народно расположење се увећало до те мере да више није било проблема у средствима за градњу цркве.

Средства информисања тих дана осудила су овај „локални подвиг“ изједначајући га са „ратним злочинима“.

Радови су извођени са добровољним прилозима и плаћањем из средстава добровољних прилога.

Радови на цркви завршени су у току 1968. године и црква је снабдевена потребним инвентаром, светим сасудима и иконама, углавном су добровољни прилози верника. Иконе за иконостас израдио је Михаљ Јухас, сликар из Новог Сада.

Црква је освештана у Другу недељу по светом Илији (10. август 1969. године), за време парохијског службовања свештеника Мила Вуловића, у славу светог великомученика Прокопија (21. август), од стране дабробосанског митрополита Господина Владислава Митровића и уведена у списак духовних централа која ће напајати вернике животворним соковима духовних потреба, ширити љубав, мир и слогу, како у Великој Жупи, тако и у целом овом крају. *„Године ове деветиој августу, жуљњани ће дочекаати најдражега госта.“*

Митрополит Владислав, његово је име, поносни смо, и имамо с киме“.

Свечаност поводом освешћења цркве почела је у суботу деветога августа дочеком гостију. Вечерње богослужење (бденије) служио је прота Витомир Пурић из Нове Вароши, а певао је црквени хор из Сарајева.

Иако је целу претходну ноћ падала киша и изјутра у недељу до седам часова, верници су од раног јутра почели пристизати цркви, да би у што већем броју дочекали свог најдражега госта.

На улазу у црквену порту, митрополита Господина Владислава је дочекало дванаест свештеника у орнатима и један ђакон, монахиње, верници, деца са цвећем у рукама и црквени хор са појањем „Достојно јест...“

Када се Господин Митрополит приближио храму у пратњи свештенства и народа, њега је поздравила четворогодишња девојчица Вера Вуловић, са рецитацијом „Поздрав“ и предала му букет цвећа. Господин Митрополит је благословио и пољубио малу Веру и у пратњи свештенства ушао у храм, када је почело облачење архијереја и свештање цркве.

На свештању цркве и светој Архијерејској Литургији са Господином Митрополитом чинодејствовали су свештеници: Бранимир Пурић, протојереј

и архијерејски намесник из Пријепоља, Витомир Пурић протојереј из Нове Вароши, Милорад Крезовић протојереј из Пљеваља, Василије Петровић протојереј из Прибоја, Душан Поповић протојереј из Бијелог Поља, Панто Булатовић протојереј из Нових Карловаца, јереј Миле Вуловић, парох бродаревски из Пријепоља, јереј Јован Томовић из Берана, јереј Драги Раковић из Прибојске Бање, јеромонах Варнава из манастира Сопћани, јереј Милован Пузовић из Толаца и ђакон Мирослав Дринчић из Сарајева. На освешћењу цркве и светој Архијерејској Литургији певао је црквени хор из Сарајева са својим диригентом протом Милорадом Ајвазовићем.

Народ је непрекидно пристизао и испуњавао црквену порту, не из парохије и околних села, већ и из Сарајева, Пљеваља, Бијелог Поља, Прибоја, Нове Вароши, Рудог и Сјенице. Било је неколико хиљада душа.

После освешћења цркве и Свете Литургије, парох је поздравио Господина Митрополита, зажелело му добродошлицу, захвалио му на освешћењу цркве, отслушеној светој Литургији и упознао га о њеној градњи.

На поздрав пароха Господин Митрополит је одржао врло садржајну беседу која је не само саслушана, већ свака реч ушла у душу верника и пала на плодно тле одакле ће, ако Бог да, добар род донети. Господин Митрополит је изразио велико задовољство, што после четрдесет година у овом делу Старог Раса освешћуле нову цркву, и за то одао дужно признање црквеном и грађевинском одбору и њиховом пароху, који су се неуморно залагали да се овај свети храм заврши. Затим је похвалио све приложнике и истакао ово **као пример вере која се кроз дела показује**. Том приликом је Господин Митрополит одликовао пароха правом ношења црквеног појаса и у наставку цео један сат делио је верницима крстиће и иконице.

У 13,30 часова приређен је ручак у част драгог госта на дугој и богатој трпези, коју су домаћини припремили за више стотина званица и гостију. За овом величанственом трпезом љубави поново се чује глас пароха, који у име парохијана, црквеног одбора и присутних одаје захвалност Високопреосвећеном Митрополиту на свему учињеном, као и на

одликовању, које ће му бити подстрек за даљи рад у Винограду Господњем.

Поздравио је и представнике Исламске верске заједнице из Пријепоља и Бродарева. Особито се захвалио великим приложницима овога светога храма: Божидару Цвијовићу, куму цркве Вулу Пузовићу, Михаилу Жунићу, Радивоју Вараклићу, Божидару Богдановићу и свима осталима који су било на који начин помогли изградњу овог светога храма.

Драгог и вољеног госта поздравили су, поред пароха, још прота Бране Пурић, прота Панто Булатовић и Господин Лато Пашановић испред Исламске верске заједнице.

Први одбор за изградњу цркве у Жупи

На угодне здравнице, очито задовољан, одговорио је Високопреосвећени Митрополит, истакавши де је веома задовољан са свим оним што је данас овде видео и доживео на овој верској народној свечаности и позвао вернике да слободно исповедају своју веру, да долазе црквама и манастирима, подижу их и у њима се Богу моле, јер им то гарантује позитивно државно законодавство. Препоручио је да имамо добре међусобне односе, ширимо мир и љубав, како међу православцима тако и међу муслиманима, својим суграђанима и комшијама.

Овом приликом Господин Митрополит је уручио писмене похвалнице члановима грађевинског одбора и куму цркве Вулу Пузовићу.

На крају свечаног ручка, председник грађевинског одбора, господин Војко Несторовић, захвалио се драгом Госту Високопреосвећеном Митрополиту на освешћењу цркве и духовном старању о својој пастви.

По завршетку ручка Господин Митрополит је са пратњом отишао у манастир Милешеву, испраћен и поздрављен од стране свештеника и народа уз звуке црквеног звона, а народ оста, код цркве коло вије, јер дочека нешто најмилије.

ПОП МИЛОСАВ ПОПОВИЋ - ДУХОВНИК И СТРАДАЛНИК

Страњани су имали три свештеника - деду Марка, сина Вуколу и унука Милосава. Они су у најтежем времену за српски народ, обављали Божију службу. Пореклом су из свештеничке породице Поповић из Мораче. Милосав је у породици био девети поп по реду. Марко и Вукола су приучени попови, а унук Милосав је редовним школовањем у манастирској школи и богословији стекао звање свештеника. Био је најталентованији ђак у својој генерацији, али је доживео злу судбину одмах у првој години службовања и постао трагична ако не и најтрагичнија личност ових простора.

Марко је као дечак доведен у Страњани. Одавде је, захваљујући помоћи братства манастира Милешеве, дошао у Пријепоље на изучавање бојајског заната. Сво слободно време проводио је у манастиру и био на услузи и помоћи калуђерима у обављању њихове верске и хумане мисије. Уз њих и са њима је научио да чита и обавља део послова у цркви и по парохији. Тако је то текло док једног дана није манастир посетио изасланик патријарха из Цариграда, извесни грчки владика. Том приликом владика су посетили бројни верници, а међу њима повише њих из парохије Забрњица (од Сопотнице до Дубочице и Јадовника до Лима) молећи га да им обезбеди попа, јер нема ко да им крштава децу, свети водичу, чита молитве и обавља другу свештеничку службу. Калуђери су истакли да нема нераспоредених попова, а игуман се сетио Марка, истакавши владици да је он добро упућен у чинодејствовање. Владици се свидела Маркова бистрина и реши да га постави за попа у Страњанима с тим да претходно прође кроз краћу обуку у Призренској богословији. Марко се ожени са Анђом Савић из Пријепоља и тако Страњани добише првог попа. Службовао је Марко 33 године. Уз помоћ проте Василија Церовића из Сјенице и бегова Спаховића сврши Марко да му запоне и сина Вуколу, бившег комиташа. И он је прошао уз краћи курс на богословији у Призрену. Тек његов син Милосав пође на редовне школе.

Стари Марко остави аманет да прво Вуколино мушко дете даду за попа. И кад Милосав наврши године за школу поведе га мајка Савка миле-

шевском игуману. С његовом препоруком обрете се Милосав у манастирској школи манастира Свете Тројице код Пљеваља. Бистар и радан брзо је стекао симпатије игумана који га је црквеним властима препоручио за даље школовање. Призренска богословија, где је 1897. године Милосав наставио школовање, оспособљавала је

полазнике за редовну свештеничку службу. Основана 1871. године, са широким избором предмета и добрим наставним кадром, она је представљала расадник не само свештенослужитеља већ и просветних радника који су у Старој Србији подизали ниво свети поробљеног народа припремајући га за коначно ослобођење од вишевековног ропства. У таквом окружењу, а и са природним склоностима за звање које је одабрао, Милосав избија међу најбоље ђаке Богословије и бива одабран за даље школе у Русију. Но судбина га је одвела на другу страну. По женидби са Саветом Ковачевић рукоположен је и постављен за свештеника у село Азана на граници између беранског и бјелопољског краја.

Када је Милосав ступио на дужност било је тешко и претешко за српски народ. Поготову у овим местима која су била близу албанске границе. У њих су често упадали Арбанаси, разне разбојничке групе и вршиле терор над народом. Народ је живео у сиромаштву и беди са око двадесетак пореза и дажбина на врату. Владало је безвлашће, а пљачке и отимачине су биле свакодневне. Поп Милосав упућен је на рад у ово рубно подручје које је посебно било изложено зулumu и терору. Његова способност и патриотска оријентација препоручила га је за овај крај где је требало бодрити народ, а, по потреби, организовати га на отпор. Све је то верно радио и служио Божију вршио. Но, попови су увек били први на удару јер су „они били најобразованији, најорганизованији и најистуренији део српског народа“. За врло кратко време стекао је велики углед и поштовање у народу. Постао је челни човек у Азанима и околини, прави народни трибун и предводник у супростављању прогонима народа. Преко војводе Лакића Војводића писао је Министарству иностраних дела Црне Горе тражећи помоћ и заштиту избеглица „који помрјеше од глади“. Оваквим радом наукао је бес и освету разуларених аскера, обесних Арнаута и одметничких група. Над попом Милосавом је вршена стравична тортура и садистичко мучење са циљем да се понизи и психички и физички уништи

Прво су му отели попадију, одвели на његовом белцу у Нови Пазар и тамо потурчили и удали. Ставили би га

МИЛОСАВ И ЈАБУКА

Био један бољубац и јабукољубац. У торбици од које се није одвајао, уз крст и јеванђеље, носио је и јабуку. Нико му није дошао да га није даривао и ни у чију кућу није ушао празних руку. Свакоме је даривао јабуку. Узречица му је била јабуко си га мој.

Звао се Милосав Појовић, а јабука даровна.

Да ни Милосав ни јабука нису сасвим од овога света видело се тек пошто је Милосав променио свети и убрзо отишавши да су и он и јабука остали да заједно живе на оба света.

Из његовог гроба никла је јабука. И раширених грана дочекује сваког људина намерника. Рађа она исте јабуке из Милосављеве торбе. И коју год ко загризе преко очи му излази Милосављев лик.

Мајија Бехковић

у буре и котрљали низ страну, у гаће са великим туром убацивали мачку и, на крају, хватали у јарам са волом да оре. Народ је бежао на све стране. „Због великог терора и зулума који је вршен над свештенством у бјелополском крају сви свештеници са села су побегли у Бијело Поље“. Сав измучен и измрцварен и поп Милосав се нашао у овом граду.

Балканским ратовима и ослобођењем од Турака нису се завршиле патње попа Милосава. Са Првим светским ратом и швалском окупацијом стиже нови окупатор. Огорчени рушењем лимског моста у Бијелом Пољу, организованом од стране проте Петра Поповића, Швабе почињу репресалије над православним живљем у читавом бјелополском крају. Стрљано је 14 лица: два свештеника, два Муслимана и десет Срба. Отац Милосав је избегао стрљање, дошао је код тетке у Пећарску, а кад су окупаторски војници дошли у село, њега и остале свештенике тукли су док су у њима живот осећали. Зулуми новог окупатора били су још жешћи од претходног. Патње и мучења докрајичили су здравље Милосављево. Психички је дотучен, попустили су нерви, изгубио је разум и то ће бити трајна последица. Физички ће се опоравити али умно остаје поремећен. Тих дана је забележено за свештеника Василија Поповића из Пећарске: „опљачкали су његову кућу, а њега зверски тукли да је од батина полудео и умро марта 1916. године“.

Свештеник Милосав дошао је кући код брата у Горње Страњани. Повучен и нечујан, са свима је лепу реч имао. Никад ружну реч није изговорио. Током дана дешавало се да буде бистра ума, тада су из њега излазиле мудре речи које су у народу постале пословишне. Црквене власти нису га рашчинили и били су према њему врло коректни. Кад би дошао у цркву прихватили би да са њима чинодејствује. Посебно је волео службу у Куманици где је и народ волео његову молитву. Дедину односно очеву парохију „сматрао је“ својом, а простира се, како рече академик Петар Влаховић, „између Јадовника, Златара, Црног Врха и Лисе“. У торби је носио јеванђеље, крст, тамјан и јабуку. Народ га је радо дочекивао и молио за молитву.

„Култ попа Милосава живео је у Средњем Полимљу и надживео њега и његово време. Ушао је и у XXI век. Поп Милосав је је очуван у светачком ореолу не само у сећању својих сродника, него и ближих и даљих рођака, својих суграђана па и њихових потомака“.

Бранко Зејак

Из дневника уметника

ОТАЦ СИДОР

На писање о оцу Сидору подстакао ме драматичан ковитлац у коме се крајем 2004. године наша Украјина поводом смене власти. Расцеп који је претио овој великој и лепој земљи некако је отклоњен, а докле, видеће се.

Прелиставајући своје записе из 2002. године, приликом једне од мојих посета Украјини, одлучио сам да нешто од тога, што ми се учинило да је вредно пажње, обелоданим. Повод овој посети било је учешће на IX Свеславенском сабору- научном скупу посвећеном актуелним славенским темама. Више од овог скупа и покушаја оживљавања панславенских идеја моју су пажњу привукли Закарпатски Русини.

Закарпатски Русини живе у самом средишту Европе, између Пољске, Словачке, Мађарске, Румуније и Украјине. Некад је ова територија носила назив Карпатска Русија. Овај положај Закарпатских Русина утицао је да њихова историја буде веома бурна, јер су се ту увек суклобљавали интереси и утицаји великих и моћних - Немачке, Мађарске, Русије, Аустроугарске..., а сада неких других силника. Иако Закарпатски Русини имају свој језик, културу, обичаје, уметност и, наравно, територију, никад нису имали своју државу, нити су на територији неке друге земље где живе имали неку административну област. Закарпатских Русина данас има највише у Украјини, око три четвртине, а живе и у Пољској, Словачкој, Румунији, Мађарској и на просторима бивше Југославије.

У Закарпатју живи око 40 националних група. Поред Украјинаца ту су још Немци, Мађари, Словаци, Цигани, Руси, Јевреји... Конфесија је нешто мање, али доста у односу на релативно малу територију Закарпатја. Највише је православца и гркокатолика, има и реформиста, римокатолика, калвиниста, лутерана, Јевреја... И језика има много. Један од ретких је карпатско-рутенски. На том језику пише све више младих писаца. За ову прилику издвајам песника Владимира Фединишинеца. Није на одмет рећи да је и Енди Ворхол, познати светски уметник поп-арта, Закарпатски Русин. Рођен је неда-

леко од старог града Невецког, али на територији Словачке.

Оно што треба посебно истаћи јесте висок степен толеранције, разумевања и сарадње међу поменутиим нацијама и конфесијама. Леп пример тог стања је господин Тибор Попович. Он је мађарски Србин, или обрнуто. Име Тибор му је дала мајка Мађарица, а Попович по оцу Србину. Одрастао је у Закарпатју и осећа се Закарпатским Русиним. Крштен је и у гркокатоличкој и у православној цркви.

Девети свеславенски сабор одржан је у Ужгороду, главном граду Закарпатске области. Овај изузетно леп град сместио се уз обале реке Уж оивичене богатим дрворедима процвалих кестенова и липа који се одсликавају у безброј прелива на површини мирне реке. У Ужгороду се мешају старо и ново, али једно друго не искључује за разлику од многих европских градова, а нарочито код нас.

Занимљиво је да од низа личности које имају власт у овој области почев од губернатора па до општинских функционера и директора, највише ауторитета и утицаја има човек који није у власти. То је православни свештеник - отац Димитри Сидор, необично способан, надарен, агилан и популаран. Да није било њега сумњам да би се поменути сабор уопште одржао. Отац Сидор је и плодан композитор. Он углавном ствара патриотске песме у једном старинском, готово патетичном маниру, али то народ прихвата. Међутим, он је добар и интерпретатор. Слушао сам га како изводи своју песму посвећену Дјеви Марији, неку врсту религијског шлагера. Мора се рећи да је то било врло импресивно. Познате су и његове хорске и оркестарске композиције међу којима се издваја „Молитва за Украјину“. Од многих акција које покрене и води посебно треба издвојити градњу велелепног храма посвећеног светим Ђирилу и Методу. Ипак, отац Сидор ме је највише задивио својим односом према свим људима неовисно које су вероисповести и нације.

Било би трагично кад би људи попут оца Сидора, у превирањима која су захватила његову земљу, остали уса-мљени.

Милутиин Дедић

М. Дедић: Отац Сидор

ПРИВРЖЕНИК СВЕТОСАВСКЕ МИСЛИ

Након седам деценија скромног и особеног живота и времена посвећеног раду и трагању за новим сазнањима, угасио се живот Ђорђија Јоксимовића, учитеља бродаревске школе. Својим радом, личним особинама и писаним документима које је оставио, завредио је поштовање и памћење, јер трагови његовог постојања остају да живе, остају сећања да је припадао оним људима који су за живота промишљали о свом судњем дану.

Ђорђије је припадао просветној струци цео радни век.

Након завршетка Учитељске школе у Травнику 1954. године, радио је као учитељ, једну школску годину, у селу Корићанима код овог града, а наредне школске године, у школи, у селу Блишкови, општина Бијело Поље. Почетком априла 1959. године дошао је по учитељској потреби у село Матаруге, општина Пријепоље и у том месту остао наредних 39 година. У истој школи, у истом месту, на истом послу и задатку - посвећеном образовно васпитном послу и циљевима. Од његовог доласка у ово село школа није прекидала рад. У историји школства бродаревског краја није познато да је неки други учитељ толико година радио у школи, у истом селу. Овај податак није једина особеност која карактерише Ђорђија. Напротив, више је необичних и карактеристичних обележја везаних за овог човека.

За 55 година постојања и рада школе у Матаругама у њој се променило 34. учитеља. За време Ђорђијевог рада у школи се променило још 16 учитеља. Долазили су и одлазили, а он је остајао.

Ђорђије је образовао и васпитавао неколико десетина генерација ученика узраста од I-IV разреда, односно, укупно више од 1.000 ученика. Са тим ђацима је непосредно радио, али је већи број ђака и родитеља који Ђорђија познају посредно, из школе или из других активности. Он је извршавао планске и програмске обавезе без калкулација и није радио само због радног стажа, мало је користио одлазак на боловање или разна „оправдана“ одсуства. По потреби је радио по цео дан, у две смене, са свим ученицима у школи, онако како су захтевале актуелне школске по-

требе. И након пензионисања радио је, једну школску годину, због потребе, јер није пронађено друго кадровско решење.

И поред великог броја ђака у школи нису сви родитељи дозвољавали да сва деца из породице похађају школу. Саставни део учитељског посла представљало је тзв. привођење ђака у школу. Убеђивање и разговори са родитељима, захтеви и молбе, најави казни па и пријаве органима власти. Предрасуде неких породица су биле наслеђене и садржане у традицији и уверењу да за децу постоје прече обавезе од похађања школе, а код куће стално треба да су присутна женска деца. Због тога су, у селу, већину неписмених чиниле популације жена, а и један број мушкараца. Предузимане су акције описмењавања у циклусима по неколико година. Учитељима се, у опису посла, подразумевало да су обавезни да врше описмењавање неписмених становника. Неписмени су, изнова, регрутовани у генерацијама ученика који су напустили школовање. Први пут су, школу у Матаругама, похађали сви уписани ученици у школској 1963/64 години, након 15 година од почетка рада.

Ђорђије је, радећи дуго у Матаругама, знатно утицао на постепене културне, друштвене и социјалне промене у селу. Улазио је у куће мештана, упознавао њихове обичаје, навике, присуствовао поселима, игранкама, свадбама, сахранама. Људи су га призивали, поштовали, тражили од њега савете и помоћ. Био је поштован и уважен учитељ у месту. Знали су људи да цене његову образовну улогу, али и утицај у друштвеној средини. Доста се дружио са омладином, водио разговоре са мештанима, упознавао прошлост породица и средине. Причао је да су девојке, повремено на поселима, певале песме посвећене учитељу. Наводимо један пример односа становника Матаруга према свом учитељу из времена које није било погодно да се подржи, по било ком основу, кандидат који не припада „својој нацији“ за неку изборну дужност. Крајем 90-тих година прошлог века у израженој еуфорији националне и верске поделе, подршка на изборима кандидату друге нације доводила се у равн „националне издаје“. Становници Матаруга су скоро једногласно, на

збору грађана, предложили учитеља Ђорђија као кандидата за одборника СО Пријепоље. И након овог су га у поступку тајног гласања изабрали. Следећа два детаља односе се на заједничке наступе учитеља, ђака и мештана у тзв. „ванредним приликама“. Дана 15.02.1960. године, око 9 сати, а према савету и предлогу учитеља, родитељи и ученици су заједно, из школског дворишта, посматрали помрачење Сунца, држећи испред очију боце напуњене водом. У другој ситуацији, за време једне војне вежбе, у селу је, непланирано, на једној заравни, слетео војни хеликоптер са групом високих официра. Учитељ, ђаци и становници места су као по команди брзо пошли према хеликоптеру и стигао је велики број становника, па је овај скуп изгледао као прави народни ваљар.

Учитељ Ђорђије је одолео изазову да пређе на рад у неку градску школу, што је могао да релизује, јер му је то и нуђено. Он је био уверен да је најпотребнији људима и школи у Матаругама. Огромна већина учитеља при доласку у село почне да размишља како што пре да оде из њега, а у скорije време млади учитељи (професори разредне наставе) живе у уверењу да у сеоској школи не треба ни да почињу радити. Ђорђије је супротно мислио и поступао. У удаљеном селу које је економски и културно на нижем нивоу развоја, стални учитељски рад је већа потреба и нешто изнад струке и то је незаобилазни фактор друштвеног и културног преображаја средине. Био је и остао велики заљубљеник сеоског, патријар-